

Kapitola první

Královská výchova

Tu novinu 10. prosince 1936 tehdy desetileté Alžbětě Alexandře Marii Windsorové sdělil komorník. Její otec se jen čtyři dny před svými šestačtyřicátými narozeninami stal nečekaně králem, když jeho starší bratr, král Eduard VIII., abdikoval kvůli sňatku s Wallis Warfield Simpsonovou, dvakrát rozvedenou Američankou. Eduard VIII. panoval pouhých deset měsíců od smrti svého otce, krále Jiřího V., a stal se podle dobového kousavého vtipu „jediným monarchou v dějinách, který pustil otěže státu, aby nastoupil jako třetí jezdec na baltimorské hajtře“.

„To znamená, že budeš muset být příští královnou?“ zeptala se jí mladší sestra Markéta Rose, jak jí říkali v dětství. „Jednou ano,“ odvětila Alžběta. „Chuděrko,“ odušila Markéta.

Ačkoli obě princezny uchváceně sledoval tisk i veřejnost, žily bezstarostně ve svém skleníku obklopeny guvernankami, chůvami, služebnými, psy a poníky. Měsíce trávily idylicky na anglickém i skotském venkově, kde hrály hry jako „chyt' si den“ – při té se na podzim chytají listy, než dopadnou na zem. Jejich rázná skotská chůva Marion Crawfordová, přezdívána Crawfie, jim dala ochutnat i obyčejný život, když je po Londýně vozila podzemkou a autobusem, ale po většinu času zůstávaly v královské bublině.

Než se narodila Markéta, prožila Alžběta čtyři roky jako předčasně vyspělý jedináček. Na svět přišla deštivé noci 21. dubna 1926. Když ji jako dvouletou poprvé viděl Winston Churchill, všiml si u ní „přirozené autority a přemýšlivosti, u malého děcka nevídané“. Crawfie připadala „pořádná a metodická... po tatínkovi,“ úslužná, snaživá, nejšťastnější, když měla co na práci. Brzy projevila schopnost škatulkovat, která se jí později hodila v náročném postavení. Lady Mary Claytonová, o osm let starší sestřenice, vzpomínala: „Ráda si hrála na poníka nebo na koně. Když ji v tu chvíli někdo oslovil, neodpověděla hned; až za chvíli vysvětlila: „Jako poník jsem nemohla mluvit.““

Abdikační krize uvrhla rodinu do zmatků, nejen jako skandál, ale jako popření všech následnických pravidel. Alžbětin otec byl znám jako Bertie (místo Albert), na trůně si však vybral jméno Jiří VI., aby ukázal, že navazuje na svého otce. Jeho manželka, korunovaná společně s ním, byla nadále známa jako královna Alžběta. Bertieho ale nevychovali pro trůn. Když matce vyprávěl o svých nově nabytých povinnostech, propukl v pláč. „Já o tohle vůbec nestál,“ svěřil se svému bratranci, lordu Luisi Mountbattenovi, zvanému Dickie. „V životě jsem neviděl státní listinu. Jsem námořní důstojník, nic jiného neumím.“ Nový král byl od přírody rezervovaný, křehké konstituce a úzkostné povahy. Trpěl těžkou koktavostí, která ho silně sužovala, takže měl záchvaty vzteku (výbuchům se říkalo „skřípění zubů“).

Na druhou stranu měl silný smysl pro povinnost, kralování tedy věnoval všechny síly a zároveň se postaral, aby „Lilibet“ – jak princezně Alžbětě říkali v rodině – jednou usedla na trůn připravená mnohem lépe než on. S jeho korunovací se stala „předpokládanou“ a nikoli „zjevnou dědičkou“, kdyby se jejím rodičům měl ještě narodit mužský následník. Alžběta i Markéta Rose ale přišly na svět císařským řezem a v jejich době byla třetí operace považována za příliš riskantní. Podle zvyku mluvila Lilibet na veřejnosti o rodičích jako o „králi a královně“, ale doma byli máma a táta.

Když se Helen Mirrenová připravovala na titulní roli ve filmu *Královna* z roku 2006, pouštěla si dokola dvacetivteřinový kousek jednoho filmu, protože jí toho tolik odhalil. „Královně je v něm jedenáct nebo dvanáct,“ vzpomínala Mirrenová, „a vystupuje z velkého černého auta. Čekají na ni velcí muži a ona jim se smyslem pro vážnost a povinnost podává ruku. Dělal, co považovala za svou povinnost, a dělala to půvabně.“

„Mám pocit, že má výchova nakonec vysvětluje hodně věcí,“ řekla královna v předvečer čtyřicátého výročí usednutí na trůn. „Když máte správné vzdělání, dokážete hodně,

a já doufám, že mně se ho dostalo.“ Do školy toho podle dnešních měřítek mnoho nenachodila. Ženy z její společenské třídy a generace se obvykle učily doma s důrazem na praktické, nikoli akademické dovednosti. „Dívka šla na vysokou školu jen v případě, že měla silné badatelské sklony,“ řekla Lilibetina sestřenice Patricia Mountbattenová. Crawfie sice dobře ovládala dějepis, zeměpis, gramatiku, literaturu, poezii a sloh, ale na matematiku „byla beznadějná“, jak řekla Marie Claytonová, další z jejích žaček. Hudbu, tanec a francouzštinu učily další guvernanky.

Po Alžbětě nikdo nechtěl, aby vynikala v učení, natož aby z ní vyrostla intelektuálka. Neměla spolužáky, s nimiž by se mohla poměřovat, neskládala řady obtížných zkoušek. Když Crawfie roku 1932 přišla do domácnosti, jejím prvním úkolem bylo naučit princeznu, šestiletou Alžbětu a dvouletou Markétu, „hezky psát“. Alžběta si osvojila plynulý čitelný rukopis podobný matčinu a sestřinu, jen trochu rozmáčnější. Crawfie ale potřebovala svou svěřenkyni podle svých slov „naplnit vědomostmi tak rychle, jak jsem jen mohla“. Seznámila Lilibet s *Children's Newspaper*, novinami plnými aktuálních zpráv, z nichž Alžběta přešla k politickým rubrikám v *The Times* a ke stanici BBC; jeden palácový poradce poznamenal, že sedmnáctiletá princezna „má dokonalý přehled o státních záležitostech i jiných novinkách“.

Po celé dětství měla Alžběta každý den vyhrazený čas na „tiché čtení“ knížek od Stevensona, Austenové, Kiplinga, sester Brontëových, Tennysona, Scotta, Dickense, Trollopa a dalších povinných klasiků. Jako dítě i jako dospělá vyhledávala historické romány, zvláště ty pojednávající o „všech koutech Commonwealthu a jejich obyvatelích“, řekl Mark Collins, ředitel Nadace Commonwealthu. O desítky let později, když vyznamenávala spisovatelku J. K. Rowlingovou za její knížky o Harrym Potterovi, řekla: „Dobře mi posloužilo, jak moc jsem v dětství četla, protože dnes čtu velice rychle. Musím toho přečíst hodně.“

Jakmile se stala nástupnicí trůnu, přibylo jí hodně učení. Nejdůležitějším školitelem jí byl sir Henry Marten, proděkan Etonu, staroslavné internátní školy pro chlapce hned pod hradem Windsor. Její absolventi byli známi jako „staří Etonci“. Marten byl spoluautorem *Základů britských dějin*, standardní školní učebnice, ale to z něj rozhodně nedělalo suchopárného akademika. Šestašedesátiletý starý mládenec s obličejem jako měsíček a zářivě lesklou pleší měl zlovyk žvýkat roh kapesníku a v kabinetu tak plném knih, až je Crawfie přirovnávala ke stalagmitům, choval krkavce. Sir Alec Douglas-Home, čtvrtý předseda vlády Alžběty II., na Martena vzpomínal jako na „dramatického, jadrného, nadšeného učitele“, který dovedl historickým postavám vdechnout život.

Počínaje rokem 1939, kdy bylo Alžbětě třináct, jezdily s Crawfie kočárem dvakrát týdně k Martenovi do kabinetu, aby si zde princezna osvojovala dějiny a záludnosti britské ústavy. Zprvu byla značně nesmělá a nejistá, pohledem často vyhledávala chůvu. Marten se jí skoro nemohl podívat do očí, proto ji začal oslovovat „pánové“, jako by přednášel třídě chlapců. Zanedlouho si u něj ale připadala „jako doma“, vzpomínala Crawfie, a princeznu s proděkanem spojilo „roztomilé přátelství“.

Marten sestavil náročný výukový plán na základě masivního třísvazkového *Zákona a zvyku v ústavě* sira Williama Ansona. Princezna musela číst také *Společenské dějiny Anglie* G. M. Trevelyana, *Společenství národů a impérium* lorda Eltona i *Anglickou ústavu* Waltera Bagehota, základní dílo konstituční interpretace, které studovali její otec i dědeček. Marten přihodil i úvod do amerických dějin. Na otázku, co má Marten říci princezně o ústavní roli trůnu, mu sir Alan „Tommy“ Lascelles, osobní tajemník krále Jiřího VI, odpověděl stručně: „Nic neskrývejte.“

Na rozdíl od psané americké ústavy, která vše doslovně vysvětluje, je ta britská sbírkou zákonů, nepsaných tradic a precedentů. Je z podstaty tvárná, soudy musejí vynášet lidé, stejně jako podle potřeby pozměňovat pravidla. Pro Ansona byla „stavbou poněkud nesourodou... asi jako dům, který upravovalo mnoho majitelů“. Povinnosti a výsady konstitučního monarchy nejsou jasně stanoveny. Autorita vychází spíše z toho, co král nedělá, než co dělá. Panovník

podle ústavy musí podepsat všechny zákony schválené Parlamentem; veto je nemyslitelné, ale co kdyby...

Alžběta se Ansonem zabývala šest let, tužkou si v něm pečlivě podtrhávala věty a vpisovala poznámky. Podle životopisce Roberta Laceyho, který zažloutlé svazky zkoumal v etonské knihovně, si všimla třeba Ansonova tvrzení, že složitější ústava dává větší záruky svobody. V popisu anglosaské monarchie jako „poradního a nesmělého absolutismu“ si podtrhla obě přídavná jména. Marten ji vzdělával v zákonodárném procesu a odhalil jí širokou moc Parlamentu. Alžběta se do „procedurálních podrobností“ ponořila tak, jako by se, podle Laceyho, „chystala stát mluvčí [Dolní sněmovny] a ne královnou“. Ministerští předsedové se později podívovali nad znalostí nejdrobnějších ústavních problémů, jež se projevovala v jejich nečekaně pronikavých otázkách.

V šestnácti letech najali Alžbětě jako učitelku francouzské literatury a dějin Marii-Antoinettu de Bellaigue, kultivovanou belgickou komtesu vzdělanou v Paříži. Princezny jí sice přezdívaly „Toni“, ale guvernanka jim nasadila laťku vysoko a u jídla s ní musely konverzovat pouze francouzsky. Alžběta se naučila mluvit tak plynule, že překvapila i Pařížany, kteří ji, dvaadvacetiletou, při návštěvě města roku 1948 chválili: „Mluví jasně a přesně.“

De Bellaigue spolupracovala s Martenem – proděkan Alžbětě ukládal témata k vypracování ve francouzštině. Guvernanka později vyprávěla, že Marten naučil budoucí královnu „nahlédnout na otázku z obou stran a pak ji rozsoudit“. Podle ní měla Lilibet „odjakživa dobrý úsudek. Instinktivně cítila, co je správně. Byla sama sebou, *tres naturelle*. A v její povaze se vždy snoubil silný smysl pro povinnost s *joie de vivre*.“

Na vývoj Alžbětiny povahy a osobnosti měla veliký vliv její matka. Narodila se jako Alžběta Bowes-Lyonová hraběti a hraběnce ze Strathmoru, skotsko-anglická urozená rodina čítala kromě ní ještě osm dětí. V roce 1929 o ní časopis *Time* napsal, že je „hraběnička krev a mlíko“. Nadšeně četla všechno možné, nejraději měla P. G. Wodehouse. Kupodivu si také oblíbila příběhy Damona Runyona o newyorských gangsterech a šlapkách a jednou napsala kamarádce přesně v jeho duchu: „Jak se ta vrtule Pearllová štrekuje, no kemo, to je pohled pro bohy.“

Královna Alžběta naučila dceru v pěti letech číst a věnovala hodně času předčítání klasických dětských knížek. Sotva se Lilibet naučila psát, doporučila jí matka, ať si každý večer zapíše do deníčku své dojmy, což královně vydrželo celý život. Při korunovaci svého otce roku 1937 psala jedenáctiletá princezna barvitý zápisník „Lilibet pro Lilibet“, v němž stojí například: „Když tatínek dostal korunu, klenba i trámy u stropu [Westminsterského opatství] tonuly v obdivném oparu.“ Když pak korunovali její matku a šlechtičny v bílých rukavičkách si současně nasazovaly své korunky, „bylo nádherné, jak se ruce a korunky vznášely ve vzduchu a vtom ruce jako mávnutím kouzelného proutku zmizely“.

Rodiče nechali Alžbětu portrétovat už jako malou. Modelem v životě seděla více než sto čtyřicetkrát, což z ní činí nejčastěji portrétovanou korunovanou osobu v dějinách. Portréty tvořily vždy významnou součást image královské rodiny a pomáhaly určovat způsob, jakým veřejnost vnímá hlavu monarchie. Na otázku, zda si své portréty nechává, královna odpověděla: „Ne, ani jeden. Všechny se malují pro jiné.“

Poprvé Lilibet maloval Maďar Alexius de László, široce vážený portrétista. Bylo jí sedm. Malíře zaujala její „inteligence a výrazná povaha“, i když uznal, že při malování bývala „ospalá a neposedná“. Starším šlechtičnám společnost uhlazeného šestačtyřicetiletého Maďara vyhovovala, ale pro Alžbětu byl „hrozný“, jak s úšklebkem vzpomínala o mnoho let později. „Jeden z těch lidí, co po vás chtějí, abyste se na ně pořád dívali.“ Éterická olejomalba – z Alžbětiniých portrétů její matce nejmilejší – ukazuje sedmiletou princeznu v nařaseném

hedvábí s košem květin, nakadeřenými plavými vlásky a vykulenýma modrýma očima. Vážný výraz bez úsměvu ale naznačuje podráždění.

Jako druhý portrétoval Alžbětu jiný Maďar, sochař Zsigmond Strobl, jemuž seděla modelem osmnáctkrát mezi lety 1936 a 1938. Byla starší, už předpokládaná dědička, a ochotně si povídala s maďarským novinářem, který byl rovněž přítomen, aby jí ukrátil čas. Sezení modelem, ať malíři nebo sochaři, ji naučilo ještě větší trpělivosti. Jako královna si portrétování užívala co oázu volného času, kdy se mohla uvolnit, otevřeně si popovídat s cizím člověkem, dlouho a mnohdy i dosti osobně, dokonce žertovat. „Je to příjemné,“ usmála se lišácky, když seděla modelem před svými osmdesátými narozeninami. „Jeden jen sedí a nikdo na něj nemůže, protože pracuje, i když nic nedělá.“

Se Stroblem si nejraději povídala o koních, své největší vášni a další příležitosti naučit se něco nového. Její otec v duchu královské tradice choval plnokrevníky a závodil s nimi, Alžbětu tak seznámil se všemi stránkami jezdeckví a do sedla ji posadil už ve třech letech. Roku 1938 se začala učit jezdit v dámském sedle, což potřebovala na každoroční Přehlídku barev, oficiální oslavu panovníkových narozenin, při níž musí jet v červeném vojenském kabátci, dlouhé jezdecké sukni barvy námořnické modři a černém třírohém klobouku v čele přehlídky více než čtrnácti set vojáků.

Jezdecký výcvik dvakrát týdně jí dopomohl k síle i dobré kondici a naučil ji zachovat v nebezpečí chladnou hlavu. Největší rozkoš zažívala, když skákala přes živé ploty a cválala poli a lesy – tehdy se vysvobodila z pout oficiálního života. Ačkoli si ještě před dvacátým rokem zkusila hon na lišku – napřed s Garth Foxhounds v Berkshiru a pak s Beaufort Hunt v Gloucestershiru –, už propadla chovu a dostihům.

Jako dítě s otcem navštěvovala jeho hřebčiny v Hampton Courtu a na Sandringhamu, kde si osvojila základy šlechtění i genealogických proměn temperamentu a vhodných tělesných znaků zásadních pro chov úspěšných koní. Viděla silné hřebce i kobyly s hříbaty, sledovala mladé koně při tréninku na „cvališti“, dlouhých loukách na hřebenech nízkých kopců, které se stácejí podobně jako dostihová dráha. Seznámila se s podkoními i se stájníky, s trenéry a žokeji, s celou tou otevřenou společností, která bere život jinak, protože na prvním místě jsou koně. Jak řekla o mnoho let později malíři Frolicu Weymouthovi, „koně nejlépe srovnají třídní rozdíly“.

Od přírody jí to šlo i se psy. Roku 1933 zahořel její otec pro velšské corgi, plemeno se špičatým čumákem, přerostlými ušima a krátkými nožkami, a dal jí Dookieho, prvního v dlouhé řadě corgiů, od té doby s Alžbětou nerozlučně spjatých. Někdy jich měla i dvanáct najednou. Psíci se před ní často ženou jako „pohyblivý koberec“, jak to formulovala Diana, manželka knížete velšského. Psíci dobře prolamují ledy, ale při své kousavé povaze občas vystraší nějakého hosta nebo zaměstnance. „Jsou to honáčtí psi, tak koušou,“ vysvětlila jednou Alžběta II. a s lišáckým úsměvem dodala: „Honí lidi.“

Už předtím, než se rodina roku 1937, po nástupu Lilibetina otce na trůn, přestěhovala do Buckinghamského paláce, měla princezna málo příležitostí najít si kamarádky. Jakmile se stala předpokládanou dědičkou, holčičky na návštěvě ji musely zdravít pukrletem a oslovovat „paní“. „Odkazovalo nás to do patřičných mezí,“ vzpomínala lady Elizabeth Cavendishová na dobu, kdy si chodila do Buckinghamského paláce hrát. Při jedné návštěvě královské rodiny u dvanáctého hraběte a hraběnky z Airlie na jejich skotském hradě Cortachy vzal hraběcí syn Jamie Ogilvy princeznu Alžbětu v pase a shodil ji na kanape. Jeho otec na něj vlétl, uhodil ho do břicha a řekl: „Ke královské krvi se takhle chovat nebudeš!“ „Princezna si z toho nic nedělala,“ vzpomínal Ogilvy, „ale v tomhle systému ji vychovávali.“

Crawfie poznamenala, že život v paláci staví „mezi jeho obyvatele a svět venku skleněnou stěnu“. Buckinghamský palác je obrovský, má 775 místností, takže je spíš hlavním úřadem monarchie než domovem. Lilibet se často dívala z okna, jak dole běží svět, a přemýšlela o životě „opravdových lidí“.

Aby si princezna rozšířila obzory i za hranice rodiny a necítila se tak odříznutá, dala Crawfie v paláci dohromady oddíl Girl Guides (něco jako americké skautky). První dvacetičlenná skupina zahrnovala dívky z příbuzenstva jako Patricii Mountbattenovou, podle Lilibet „dost divokou“ vedoucí hlídky Ledňáčků, v níž byla i následnice trůnu, urozené kamarádky jako lady Camillu „Micky“ Wallopovou (dceru devátého hraběte z Portsmouthu) i dcery šoférů a dalších palácových zaměstnanců.

Klubovnu měla děvčata v určené komnatě v paláci, v letohrádku na šestnáctihektarové zahradě pořádaly dívky táboráky, pozorovaly ptáky a věnovaly se týmovým sportům. Budoucí královna se mezi nimi neztratila. „Vychovávali ji, aby nikdy nebrečela před lidmi, což se člověku zaryje pod kůži,“ vzpomínala Patricia Mountbattenová. „Jako malé jí říkali: Když upadneš, ani se nezamrač.“